

VITÉZ JÁNOS ÁLTAL EMENDÁLT CORVIN-CODEX.

FRANKÓI VILMOSTÓL.

Cohn Albert, előkelő berlini antiquarius, 1886-ik évi 175. számú könyvjegyzékében, a 374. szám alatt a következő című kézirat volt áruba bocsátva:

„*Manuscript. Victorinus* (Faber Marius) (Rubro) *Victorini Rethoris Clarissimi qui solus Romae statuas uulnerit Commmentum Super Rhetoricis Ciceronis Incipit feliciter. In fol. de 95 ff., mar. br. plats. dor. et armoiriés tr. dor. et gauf., ferm. 350 mark.*

Superbe Manuscrit du commencement du XV-ème siècle sur peau de vélin, soigneusement calligraphié, avec des scholies écrites en rouge sur les marges. On lit à la fin d'une main postérieure: Deo gras. Emendaui quantum fieri potuit et finiui Cibinij (i. e. Hermannstadt en Transylvanie) 27 Septembr. 1462.º C'est probablement l'écriture de l'auteur des scholies. La première page est décorée d'un très bel encadrement peint à fleurs et oiseaux et d'une grande initiale ornée.

La première édition de ce commentaire a été donnée à Milan en 1474.

Ce beau volume provient de la bibliothèque d'un *Roi de Hongrie et de Bohême*, vraisemblablement du Roi *Sigismond*, élu plus tard empereur d'Allemagne. Le volume est dans sa première reliure de l'époque: Ais de bois, recouverts de mar. brun, les plats dorés à petits fers et avec des ornements à froid, les armes de royaume de Hongrie-Bohême, surmontées de la couronne royale, au milieu; tranches dor., ferm. Cette reliure

intéressante est bien conservée, sauf quelques piquures et mouillures. Le manuscrit lui même est d'une conservation parfaite."

A magyarországi könyv-gyűjtők soraiból emökei *Emich Gusztáv*, nagybecsű kézirat-gyűjtemény birtokosa, volt az első¹ kinek figyelmét a piacra került codex magára vonta, és ki szeretett távirati úton a vételért följárni; mire annál inkább ösztönözve látta magát, mert a jegyzékben foglalt rövid leírás után sejteni lehetett, hogy Corvin-codexről van szó, melynek czímerét a könyv-jegyzék tájékoztatlan szerkesztője tévesen tulajdonította Zsigmond királynak.

A szerencse kedvezése a lelkes magyar amateur birtokába hozta a codexet.

A mint ez Budapestre megérkezett, boldog tulajdonosa az első pillantásra meggyőződhetett afelől, hogy sejtelve nem csalta. Corvin-codex állott előtte, melynek nem sejtett kettős jelentőségét és értékét derítette föl a tüzetesebb vizsgálat.

Kétségtelennek mutatkozik ugyanis azon tény, hogy a kézirat eredetileg *Vitéz János* váradi püspök birtokában volt, ki azt szokása szerint gondosan kijavította, és tartalommutató oldal-jegyzetekkel látta el, hogy tudományos czélokra használhatóvá tegye. Később, hihetőleg halála után, e kézirat Mátyás király kezei közé jutott, ki azt új kötéssel látta el és budai könyvtárába kebelezte.

A codex 30 centim. magas és 21 centim. széles hártya-kézirat, mely 94 számozott levélből áll.² Mindegyik lap vonalozott 35 sor írást tartalmaz.

Az írás a XV. század közepére vall. Jól olvasható, de dísztelen. A betűk nem olyan gömbölydedek, milyeneket a florenczi könyvmásolók által készített Vitéz- és Corvin-codexek tüntetnek föl. A codex összehasonlítása a Leó pápa beszédeit tartalmazó, és szintén Vitéz által javított szent-antali kézirrattal,³ arra az eredményre vezetett, hogy mindkettő ugyanazon scriptor műve.

¹ E katalogust a Nemzeti Múzeum könyvtára később kapta meg mint Emich úr, s így legjobb akarata mellett sem lehetett azon helyzetben, hogy az említett kéziratot, mely különben jó kézbe került, gyűjteménye számára biztosíthassa. Szerk.

² Ezeken kívül elől egy és hátul is egy számozatlan tiszta levél van.

³ L. Könyv-Szemle 1878-ik évfolyam. 79, 1.

A hártya nem a legfinomabb; némelyik levél hibás. Az egész kiállítás nem mondható fényesnek.

Diszített kezdő-betű kettő van: az első lapon, a szöveges bekezdő O, halvány veres színnel, kék meg aranyos alapon festve; és a 68 b. lapon a második fejezetet bekezdő C, mely dús aranyozással kék szőnyeg-alapra van fektetve.

Miniature diszitmény csak az első lapon látható: élénk színekkel festett ékes virág-füzér, melyen tarka madarak pihennek és méhek röpködnek.

A diszítés modora lényegesen elűt attól, melylyel az olaszországi kéziratkereskedők által megrendelt és forgalomba hozott kéziratokban találkozunk, és melyben az arabeszkek képezik a fő-motivumot. Itt a miniator a gyárias, conventionalis formáktól függetlenül, szabadabban mozgott. De másrésről távol áll azon művészi alkotásoktól is, melyekkel az áldozatkész Maecenások (Vitéz, Mátyás király stb.) által külön megrendelt fényes kéziratokat Attavante és más művész-miniátorok ékesítették. Nem valószínűtlen, hogy a kézirat Magyarországon, talán éppen Váradon íratott és diszítettetett,

Az első lap élén veres betűkkel áll a cím:

„*Victorini Rethoris Clarissimi qui solus Romae statuam meruit Commentum super Rethoriois Ciceronis incipit feliciter.*“

Ezen lap színes hasonmását a mellékletben találják olvasóink.

Eszerint tehát a codex tartalmazza: Victorinusnak Cicero rhetorikájáról írt commentárját.

A mi a szerző személyét illeti, azt a philologusok legnagyobb része azonosnak tartja azon Victorinussal, ki 360 táján K. sz. után, Rómában az ékesszólás hírneves mestere vala, több philologiai, rhetorikai és metrikai munkát írt, aggkorában a keresztény vallásra tért, szent Pál leveleit magyarázta, a kath. tanítást az ariánusok és manichaeusok ellen oltalmazta. De nem hiányoznak, kik az azonosságot kétségbe vonják.¹

Magáról a munkáról és annak tudományos értékéről, sőt még az alapul szolgáló Cicero-féle rhetorikáról is a legújabb philologiai iskola kedvezőtlen ítéletet hoz.²) De a XV. század huma-

¹ Teuffel. Geschichte der Römischen Literatur. Lipcse. 1870. 849. l.

² Teuffel szerint Ciceronak rhetorikája «eine unreife Jugendarbeit», Victorinus munkája «breite und wenig Vernünftiges enthaltende Commentar».

nistái a mint Cicero művét, úgy commentatorjának dolgozatát is nagyrabecsülték és gondosan tanulmányozták. A Victorinus-féle commentár, aprólékos magyarázataival és számtalan szabályával a tanulságok bő forrását nyitotta meg azok előtt, kik az ókor nagy íróinak szolgálai utánzását tűzték ki föladatul, és az irodalmi formák chablonjaihoz mereven ragaszkodni szerettek.

A munka számos régi (X. és XI. századbeli) kéziratban maradt fenn, melyeket Olasz- és Németország könyvtárai őriznek. Ezekből készültek a XV. századbeli másolatok.¹

Az Emich-könyvtár példányának másolója nem birt megküzdeni az előtte fekvő kézirat olvasásának nehézségeivel. Föltűnően hanyag és hibás másolatot nyújtott. Sűrűn fordulnak elő helytelenül olvasott szók kihagyások, ismétlések. Emellett, úgy látszik, a görög nyelvben teljesen járatlan volt, mert a szövegben előforduló görög szókat és mondatokat nem írta le, azok számára üres helyet hagyott. Végre a másolatot csonkán, befejezetlenül hagyta.²

Vitéz Jánosról alkalmam volt már kiemelni és kimutatni, hogy az általa megrendelt kéziratok javítása és kiigazítása kedvencz foglalkozását képezte; s hogy ezen érdekes, de fáradságos munkálatokra mindig, még a legmozgalmasabb napokban is tudott időt találni, mint ezt a kéziratok végére iktatott sajátkezű feljegyzései hirdetik. Így például a szent Leo pápa homiliáit tartalmazó kéziratának javítását 1457-ben Esztergomban kezdette meg, mikor ott mint fogoly őriztetett, és a Mátyás király megválasztását követő időkben fejezte be. Plautus leveleinek javításával 1464-ben volt elfoglalva, mikor a koronázási ünnepélyeken jelen volt.³

Ezen két időpont közé az 1462-ik esztendőre esik a Victorinus könyvének javítása. — Ugyanis a kézirat legvé-

¹ Első nyomtatott kiadása 1474-ben Milánóban látott napvilágot.

² A három utolsó fejezet hiányzik: De attributis personae. De attributis negoti. De consecutione. (A munkának legjobb kiadása az, melyet *Orelli* adott ki: (1838.) «Opera Ciceronis» című nagy kiadványa ötödik kötetében (2—180 ll.) A kéziratban hiányzó három fejezet *Orellinél* a 174—180. lapokat tölti be.

³ L. e sorok írójának ily című munkáját: Vitéz János esztergomi érsek élete. (Budapest. 1879.) 163., 4. ll.

gén, az utolsó lap aljára Vitéz János az ő jól ismert szép kézvonásával és el nem halványult carmin-vörös tintájával, a következő szavakat jegyezte:

„Deo gratias. Emendau quantum fieri potuit et finiui Cibiniij 27. Septembris 1462. Jó¹;“ vagyis az eredeti javítást hasonmásban reproducálva:

*q̄ fferat sola tractat p̄ hñeli q̄ demōstratua partes h̄t duas lūde i m-
tupationem · utrunq; tamen ex attributis p̄sonae TRACTATVR;
Deo gr̄as · Emēdau q̄ntū fieri potuit
· finiui · Cibini · 27. Septēbris
1462 · f*

Eszerint tehát Vitéz a javítási műveletet Szebenben 1462. szeptember 27-ikén fejezte be.

Arra nézve, hogy mi vezette Vitézt Szebenbe, a történelem kellő felvilágosítást nyújt. Mátyás király 1462. szeptember második felében, Erdélyen keresztül² Havasalföldre vonúlt, hol a kegyetlen Vlád vajdát elűzte és Radult iktatta a fejedelmi székbe. Arról, hogy ezen táborozásban Vitéz János is kísérte, ekkorig nem volt tudomásunk. De természetesnek tűnik föl, hogy a váradi püspök, ki a cancellár tisztét viselte és ezen időben a király bizalmát teljes mértékben birta, uralkodójának oldala mellett volt.

És az utazás fáradalmai, sokféle hivatalos foglalatosságai közepett nem szünetelt tudományos munkálkodásában.

A kéziratok javításának kétféle eljáráslehetett követni. Az egyik az volt, mikor az új másolatot egy régibb codexszel vetették össze és ennek nyomán igazították ki. A másik az, mikor az ily segéd-eszköz hiányában, a szakavatott olvasó az első tekintetre szembe-tűnő hibák kiigazítására szorítkozott. Vitéz megjegyzése, hogy „quantum fieri potuit“ végezte a javítást, arra utal, hogy más codex nem állott rendelkezésére. Ezért kiigazíthatta a hibák egy

¹ A «Jo» nem egyéb mint keresztnevének (Joannes) rövidített jelzése.

² Ráth Károly «Magyar királyok utazásai» című munkájában egy 1462. szeptember 17-ikén kelt oklevelet idéz, melyet a király Szebenben állít ki.

részét, kitörülhetette a másoló szórakozottsága következtében becsúszott ismétléseket: de a hézagokat nem tölthette ki.

Ellenben képes volt a kötetet, a minden lapján sűrűen előforduló tartalom-mutató jegyzetekkel látni el. Ezek között a szövegből kiírt egyes jelentősebb mondatok is fordulnak elő, melyeket ily módon a könyv későbbi használatainál szembetűnőbbekké akart tenni.

Kétségtelen, hogy a kézirat, mikor Vitéz a javítási munkálatot végezte, kötve volt. De kétségtelen az is, hogy a mostani kötését később kapta; és pedig oly figyelmetlen könyvkötőtől, ki a hártját körülvágva, nem viselt arra gondot, hogy a lapok élén álló számozást, és oldaljegyzeteket sértetlenül hagyja. Mert, például, a 16-ik levélen a lapszám, a 19-ik levélen az oldaljegyzet egy része el van vágva.

A mostani kötés akkor készült, mikor a kézirat Mátyás király könyvtárába került.

A táblák vöröses-barna bőrrel vannak borítva, melybe aranyozott arabeszk-diszítések, középen Mátyás király czimerével, vannak beprésvélve. Mindkét oldal egészen egyforma, azon különbséggel, hogy a hátulsó oldalára majusculákkal a könyv címe:

„*Commentvm Rhetoricor*“ van nyomva. A szegély aranyozva van. Ezen könyvtábla sikerült hasonmását a II-ik műmellékletben találják olvasóink.

Melyek valának a kézirat viszontagságai Mátyás király halála, a Corvina-könyvtár pusztulása után: felvilágosítani nem vagyunk képesek.

A kézirat előtt álló üres hártylevélen egyik tulajdonosának címe és czimere áll. De amazt pontosan dechiffrirozni, ezt meghatározni ekkorиг nem sikerült.

A feljegyzés a XVII. század végére utaló kézvonást tüntet elő. E sorok írója azt a következőképen olvassa:

„*Doctoris Antonii Ruffer* ¹ *Gienet*: ² *liberi baronis a monte liliorum C Alto (?) et Aaidem. (?)*

¹ Lehet «Bullei» is.

² Lehet «Gieneb» is. Hihetőleg rövidítés.

A czimer négyszögletű pajzsból áll, melyet nyílt három-águ korona főd és babérág vesz körül. A pajzsban (mert a lenyomat nem tiszta) csak egy futó lovat lehet tisztán kivenni.

Valószínűleg olasz vagy francia nemes czimere.

Olvasóink tájékozására czélszerűnek találtuk az eredeti czimer hasonmását itt bemutatni.

Az iránt sem vagyunk tájékozva, mily módon került a codex könyváruosi piaczra.

Annyi bizonyos, hogy az utolsó évtizedekben, magyar bibliografiai szempontból érdekesebb régi kézirat nem került magán-gyűjtő birtokába. És hálával tartozunk Emich Gusztávnak azért, hogy egy fényes korszak ezen becses emlékét, az idegen földről ismét visszahozta hazánkba. ¹

¹ A kézirat rövid ismertetése megjelent a »Nemzet« 1886. ápril 21-ki számában. Szerk.

